



PÁTKAI TIVADAR

Falusi forradalom

Gyermekeimnek ajánlom

Ötven éve cipeled. Nem múlt, nem múlhatott el nap, hogy eszedbe ne jussanak azok a napok. Még ha tiltották is. Olyan ez, mint számárful egy meg nem irt történelemkönyv lapjain. Hiába simogatod ki, számárfulés marad az örökkön örökké.

Mára más lett a külső, más a belső táj.

Egyébként sincs már ott semmi sem. Nincs petróleumlámpa, gombos tangóharmonika, tisztaszoba, az első slukk íze sincs, csak a gyermekkor Atlantisza!

Nahááát, még ilyent sem láttam Tőle!

Nagyképűség lenne azt állítani, hogy *ilyent még nem láttam életemben...*, merthogy kilencéves lévén, nem is láthat olyan sokat az emberfia.

Láttam, amint az apám 1956. október 24-én reggel letérdelt a konyha küszöbére, keresztet vetett és imára kulcsolta a kezét. Valamilyen hálaadásfélét mormolt a mindig pedánsra vágott bajusza alatt, az arcáról mégis félelemérzet sugárzott. Sohasem felejttem el arckifejezését. Örülve félt. Féelve örült.

Azt viszont sohasem láttam, sőt nem is emlékszem rá, járt-e egyáltalán templomban valaha, kivéve a templomi esküvőjüket, rövidnek mondható, negyvenegy éves élete során. Velem biztosan nem. Elsőáldozásomkor is csak édesanyám állt mellettem. Juci nagynéném kísért a paplak kertjébe az ünnepélyesen megterített asztalhoz, hogy ott az Egervölgyi plébános által felkínált bögre kakaót elfogyaszthassam áldozótársaimmal, soványka kuglófszelet kíséretében. Sokorópátkán, ebben az alig háromszáz lelket számláló isten háta mögötti faluban hagyomány volt ez. A legtöbb pajtásom ekkor ihatott kakaót először életében.

Bérmáláskor meg Hermann Rezső bátyám kötötte fel kezemre az ajándék karórárt a templomkertben. Az én apám hitt az „*egyistenben*”, így mondta mindig, csak soha életében nem gyakorolta a vallását.

Vajon mi történhetett azon a kora reggelen apámmal? *Mire föl Ernő, ez a nagy ájtatóság?* – kérdezte volna tőle megboldogult öreganyám, akit, sejtettem miért, mindig csak „*Krisztus-körmölő szentfazéknak*” hívtak a faluban.

•••

Fázósan ébredtem. Klottgatyában aludtam, mint mindig. Mifelénk nem járta a pizza-ma. *Valami* miatt a szüleimmel aludhattam, elől a tisztaszobában, igaz lábtól. Bele is rúgtam abba a két téglába, amelyet ősztől tavaszig, lefekvés előtt minden este bekészített ágyaink végébe édesanyám. Jól fölmelegítve a rédliben, bebugyolálva puha ruhával, hogy sohase fázzon a lábunk. Én nem erre a téglába rúgásra ébredtem, hanem telepes, akkumulátoros rádiónk hangjára, amelyik a konyhában sípolt, sercegett. A nagyobbik, a világevő rádiónk apám borbélyműhelyének – mondhatnám – volt a lelke. Azon *nem hallgatta* a fél falu Rákosi elvtárs beszédeit, viszont azt igen, amikor elveszítettük az 54-es vébédöntőt a németekkel szemben.

Keveset beszéltek ezen a reggelen a rádióban. Egyfolytában a Himnuszt, a Szózatot és valamilyen lélekmelengető, felemelő, mégis letaglózó zenét sugároztak. Jóval később, felnőtt koromban tudtam meg, Beethoven Egmont-nyitánya volt az. Ma is borzongok, ha hallom!

Néha megszakították a zenefolyamot: *...pesti srácok vére folyik ... a halottak száma...* Azután újra zene, azután lövedékek süvítése, pattogása és csönd. Sercegés, sípolás. Minden kezdődött előlről.

Odakint az udvarunkon Takács Laci bácsi kőművesmester keverte a maltert öreganyám valahai dagasztóteknőjében. A gádort kellett bepucolni. Hallgatóztam. Csak hangfoszlányok jutottak el hozzám, pedig az apámnak hangosan kellett kiabálnia, mert Laci bácsi szegény, nagyot hallott egy háborús aknarobbanástól: *...na, Laci pajtás, víge a melaszos időknek, feketevágásnak, ...előáshattuk a boroshordót a tikőlből, ...küdetek röpülőjegyet Lizi nénénkkel, meglátogattuk a gazdag vinkurvát Kaliforniában...*

Az apámat egyre idesebbnek láttam, mert egyre sűrűbben emelgette a boros demizsont. Néha valamilyen hálaadásfélét mormolt a bajusza alatt...

– Hé, te csipás, kitört a forradalom, mars az iskolába!

Mifelénk mindig így mondták ezt, forradalom.

Az iskolából annak rendje-módja szerint, örömkre hazaküldtek bennünket, mondván, majd kiértésítik a szülőket, mikor kell újra jönni. Nem sokáig élvezhettük a szabadságot.

Amikor kezdődött a tanítás, a legszembetűnőbb az volt, hogy új címer lógott a falon

ITT VOLTAM
1956. X. 26!

a fekete tábla fölött és egy jókora feszület. Azt mondták, ez a Kossuth-címer. Az első órán mindenkinek le kellett rajzolni. A szomszéd parókiáról egy héttől mindennap átjött a plébános úr, hogy elmondjuk a Miatyánkot az elesett forradalmár lelkek üdvéért. Azt is mondták, ezután lehet hittanra jelentkezni, nem lesz bántódása senkinek sem, a szüleit sem hivatják be. Néhány osztálytársamtól eltekintve mindenki jelentkezett.

•••

Valamelyik délután hangos csődület támadt a szomszédék udvarában. Megjött az ifjabbik Szabó Lajos. A hórihorgas parasztyerek parlamenti ör volt Budapesten. Így mondta, hogy „szélnék eresztettek minket”. Pesten igazi háború van. Össze-vissza lövöldöznek, még a villamosokat is fölborítják. A legtöbb bajtársa átállt a fölkelőkhez. Azt is mondta, saját szemével látta, Nagy Imre a néppel van. Hát ebből akkor mi, gyerekek, még nem sokat értettünk. Miért fontos az, hogy a Nagy Imre a néppel van? Gondoltuk, csak fontos lehet, ha mindenki afelől érdeklődött.

Civilben érkezett meg a Lajos, „nem volt bátorságom parolinos katonaruhában útnak indulni”, pedig mi szerettük volna abban látni. Faluhelyen ritkán forgott egyenruhás ember.

Hozott viszont, legnagyobb örömünkre, apró Kossuth-címeres jelvényeket és háti-zsáknyi Honvéd-cigaretét, ami akkor kincsnek számított. Titokban a mi zsebünkbe is dugott, hiszen bevonulása előtt már kipróbáltatta velünk a slukkolás tudományát.

•••

Hajnik Dezső – Isten nyugosztalja – anyai ágon nagybátyám, abban az időben éppen kalauz lévén, toborozta a faluban az embereket. Napjában egyszer lehetett Győrbe menni a „fakarusszal”, segíteni az ottani felkelőknek. Az Ikarusz-buszokat nevezte így a népszáj, mivel fából készült ülései voltak. Unokaöcsémmel, Hajnik Zolival többször járhattunk korábban ingyen Győrbe. Nekünk most megtiltották, mondván veszélyes lehet az út. Zoli öcsém mindig vakmerőbb volt, mint én. Rábeszélte, hogy indulás előtt legalább egy órával bújjunk be az ülések alá. Ne egyazon helyre, mert úgy könnyen észrevesznek bennünket. Így is történt. Zsibbadtunk már, amikor elindult velünk a busz. Talán negyedórát bírtam még. Elsírtam magam, amikor a görcs beléállt a jobb lábam vádlijába. Persze, hogy lebuktunk. Hiába kuporgott a Zoli egy másik ülés alatt. Tudták, mi elválaszthatatlanok vagyunk. Holló-majornál véget ért a győri kirándulásunk. Büntetésnek elég volt, hogy haza kellett kutyagolni öt-hat kilométernyit. Megpróbáltuk a szökést még egyszer, ám akkor sem volt szerencsénk. Még Holló-majorig sem, csupán a Gáspár-házig jutottunk!

•••

Apám borbélyműhelye amolyan falusi agóra volt. Járatta a Szabad Népet, Ludas Matyit, volt világvevő rádió és nikkelezett, fölpumpálható gázlámpa. Mindenki megfordult ott, olykor még a szomszédos Tényőről és Kajárpécsről is, ha éppen nem volt borbélymesterük. Hajnalig tartó ulti- és ferblightsokra emlékszem, vitákra, mulatozásokra, még verekedésekre is. Sokszor engemet küldtek Vehrerek bögrecsárdájába borért, pálinkáért, Kellermayerékhez barna kupakos családi sörért. Mindig csurrant-cseppent néhány visszajáró fillér, vagy legtöbbször egy-egy gránátos csokikocka. Ha jól emlékszem, negyven fillérbe került.

A borbélyműhelyben éppen Sári Dani bátyámról folyt a szóbeszéd. A Sári Dani második unokabátyám volt anyai ágon. Állítólag teljesen kirámolta az udvarra a tanácsháza berendezését, iratostól, Sztalin Jóska-képestől, mindenestől. Leterítette akkurátusan a Rákosista-zászlóval, meglocsolta petróleummal, felgyújtotta. Mondták, ez még mindig nem volt elég neki. Mert a Dani bátyám olyan ember volt, ha kicsit ivott, nem ismert se Istent, se embert, ám Dani bátyám sohasem ivott kicsit. Dani bátyám mindig nagyokat ivott. Amikor a tüzeléssel végzett, lóhalálában rohant a párttitkárhoz, ki a falu végére, az Újtelepre. Igen ám, de a pletykás faluban előbb ért oda a hír a párttitkárhoz, mint Dani. Ezért aztán a párttitkár idejében fölmenekülhetett a padlásra. A feleség fogadta, aki állítólag csak azután mutatta meg, hol bujkál a férje, amikor Dani leharapta annak egyik fülcimpáját. Más úgy tudta, hogy az orrát harapta át. Kapott a párttitkár két hatalmas taslit, s Dani bátyám, mint aki jól végezte dolgát, folytatta az ivást a kocsmában.

A következő évben ítélték el, négy és fél év börtönt kapott. Már csak napjai voltak hátra a kiszabott büntetésből, mégis bilincsbe verve, rabomobillal hozták haza az apja temetésére.

Mesélte, néhány hónapig együtt raboskodott Darvas Ivánnal és Déry Tiborral. Nem nagyon szerette őket. Szerinte „különcök voltak, sokszor oroszul beszéltek, de mindig az irodalomról, ebédosztásokról is, csajkával a kezükben”.

Szabadulása után Danit még a téveszesébe se vették föl. Ahogy akkortájtban mifelénk mondták, *inhóbereskedett*. Mindig volt valaki a faluban, aki megszánta és adott neki valamilyen apró-cseprő munkát a ház körül. Egy időben a plébános úrnál szolgált, szó-

ITT VOLTAM
1956. X. 26.

val olyan mindenes volt. Csakhogy ott sem maradhatott sokáig, mert rákapott a miseborra. Sűrűn lelátogatott a paplak alatti pincébe, ahol az egy évre előre megvásárolt misebornak valót néhány héten belül beszlopálta. Amikor a pap harmadjára kapta rajta és finom szavakkal lepirongatta, Dani csak annyit mondott: *de a megbaszottbüdöskurvahétszentségit plébános úr, meg leszek én maga nélkül is! Még, hogy gyónjam meg! Mi a kibaszott kurvaistent gyónjak meg plébános úr ezen a pimpós borán?*

Táltosoknak hívták Sokorópátkán a lovait. Mert olyan okos lovak voltak, hogy Dani bátyámat a napi munka végeztével egyenesen a kocsmá elé kocsiztatták. A Dani ilyenkor általában úgy berúgott, hogy az ivócimborák segítettek föl a bakra. És a bakon általában el is aludt. A táltosok noszogatás és irányítás nélkül, minden adandó alkalommal épségben hazafuvarozták.

Testvére, Laci, a műegyetemről disszidált, fényes építész karriert futott be Amerikában. Daninak jobb lett ugyan a sorsa a hetvenes években valamelyest, ám élete végéig hordozta az ellenforradalmár bélyegét, nem érthette meg a rehabilitációt.

A halála is olyan volt, mint az élete. A közeli erdőben, kétujjnyi akáchusángra kötött kötelet és a nyakára, mondván, megijeszti öngyilkossági kísérlettel a feleségét és a kisfiát. Az orvosszakértő szerint Dani az italtól elaludt ülő helyzetében, és amikor az anyaföldre dőlt, a kötél elszorította nyaki ütőerét.

Aldassék poraiban is az én kedves unokanagybátyám: Sári Dániel!

•••

Az iskolánk mögötti dűlőúton, a templom mellett állt az a nagy farakás, amelyben eldugtuk a több kartonnyi bolgár cigarettát. Előző nap találtuk az erdőben, amikor „kenyeret, szalonnát, sunkát, kóbaszt, hagymát” vitettek ki velünk, gyerekekkel a főszeri erdőben bujkáló forradalmároknak. Az asszonyok, az erdőben bujkáló Dénes Zoli bácsi és Horváth Miklós bácsi feleségei mondták, hová kell letennünk a batyut. Annak rendje-módja szerint lepakoltunk. Nem is találkozhattunk személyesen Miklós bácsiékkal. Hazafelé jövet Hajnik Zoli öcsém talált rá a nagyobbacska, papundeklivel jól átkötözött, de mégis szétdőlt kartondobozokra. Nem hittünk a szemünknek. Mint a mesében. Megannyi színes cigarettásdoboz a csomagokban. *Arda, Djebel és Rodope*. Valamelyiknek, már nem emlékszem melyiknek, aranyozott volt a felirata. Amennyit tudtunk, elhoztunk. Zsebben, pulóverbe kötve, sapkában. Felét elrejtettük a farakásba, felét elajándékoztuk. Persze, hogy híre ment. A falu apraja-nagyja napokig járta az erdőt, hátha másfajta ajándék is potyogott az égből.

•••

Ezt a cigarettát szívtuk a dűlőúton akkor is, amikor füstoszlopot vettünk észre a Gáspár-ház irányából. Hamarosan kiderült, a titokzatos fekete füstoszlop három közeledő ruszki tankot takar. Nálunk a faluban mindenki ruszki tanknak hívta a szovjeteket. Fejvesztve rohantunk le a völgyben húzódó bekötőúthoz, hiszen igazi tankot még sohasem láttunk. Legföljebb partizános és háborús filmekben.

Mire leértünk, már ott álltak a falu névtáblája mellett, bámész szemeinktől úgy negyven-ötven méterre. Öregapám gyümölcsösét méregették. Úgy ismertem a gyümölcsösét, mint a tenyereket, hiszen én is ott születtem, az ő házában. Ötéves koromig minden fáját százszer is megmásztam. Legjobban a vöröshalag nevű cseresznyéjét szerettem.

November idusa lévén, csak pálinkának való kései szilvát és téli körtét találtak. Sorra ugráltak ki a kiskatonák tankjaikból. Megrázták öregpapám szilvafáit, telekapkodták katonasapkáikat. Nem tarthatott öt percnél tovább az egész, aztán újra eltűntek a tankok belsejében. Ahogy beértek a Kossuth utcába, ismét megálltak. Valamilyen parancsnokféle szállt ki először, térképet mutogatott és félig oroszul, félig magyarul, ahogy emlékszem, egészen barátságos hangon, valamilyen nacsalnyikot követelt az időközben összesereglett népségtől. Dehát alig volt ott felnőtt, inkább mi, gyerekek bámultuk a tankokat testközelből. Nagyon szépnek és újnak tűntek, itt-ott még a gépszír is látszott rajtuk. Volt olyan bátor haverom, aki megsimogatta őket. Irigyeltük a kikukucsáló, jobbára tatárképző katonákat. Igazi tankot vezethetnek.

A sorban első tank, mondhatni méltóságteljesen, de szakaszosan, körbeforgatta a lövegtornyot, majd leállították a fűlsiketítő motorokat. Ekkor minden kiskatona előmászott, a parancsnok kivételével egyik sem szállt le a tankról. Furcsa kinézetű cigarettával kínálgatták a felnőtteket, akik ekkorra már odamerészkedtek. Olyannyira, hogy a csípőficamos Jenő Böske szakajtó tojással érkezett. Kézzel-lábbal mutogatott, mint kiderült, seftelni szeretett volna a katonákkal.

– *Jeden váden, csetere petty...adok neked tíz tojás, adsz érte tíz silett!*

Érted? Tíz silett penge...

A katonák csak hahotáztak, mígnem valaki hazazavarta a Jenő Bösket, mondván: *bolond ez a Böske, azt hiszi, hogy az amerikaiak vannak itt*. Mert abban az időben mindenki az amerikaiakat várta. Legjobban a Mihályfi Laci bácsi, aki a *második háborúban* McMillan angol csapatait várta, most meg az amerikaiakat. Rajta is ragadt a név: *az öreg Macmillan!*

ITT VOLTAM
1956. X. 26!

Amilyen hirtelen jöttek, olyan hirtelen távoztak a tankok. Szóbeszéd szerint a falu végén, mintegy figyelmeztető jelként, újra megforgatták a lövegtoronyt, aztán elfüstöltek Gichathalom irányába.

•••

Szép számmal disszidáltak a falunkból. A mi rokonságunkból a Takács Zoli, a Mihályfi Miklós és a Sári Laci. Ők kint maradtak, amerikásak lettek. Mások, a Rugovics Tibi és a Nagy Sanyi azért jöttek haza, mert nem szerették a lágert, de bányában sem akartak dolgozni. Mesélték, Bécsben a boltok tele vannak étellel, itallal és annyi arannyal, amennyit még legjobb álmukban sem látnak az emberek. Nem akartuk elhinni. Azt is mondták, Bécs úgy ki van világítva éjszaka, mintha akkor is nappal lenne. Hát ezt aztán tényleg nem tudtuk elképzelni gyerekefjével, amikor mi petróleumlámpával világítottunk! Akkor már nagyon bántam, hogy mi miért nem disszidáltunk. Pedig hajszálon múltott.

Még ma is drámainak érzem azokat a percekét, amelyeket azon a november végi estén éltünk át. Az apám egyik legjobb barátja, a Molnár Ervin bácsi fuvarozta Bécsbe a disszidenseket, talán négyet-ötöt is fordult azon a héten. Többnyire Győrben telt meg a már említett fakarusz.

Ervin bácsi titokban megbeszélte az apámmal, hogy értünk jön kora este. Az apám egész nap csomagolt és persze ivott. Édesanyám pedig naphosszat sírdogált, hallani sem akart arról, hogy mi elmegyünk. Civakodtak, estére már öltre is mentek az apámmal. Hosszasan, türelmetlenül dudáltak a házunk előtt. Édesanyám görcsösen szorította magához alig egyéves hűgomat, én ahogyan csak bírtam, kapaszkodtam a derekába. Végül az apám, aki akkorra alig állt a lábán, földhöz vágta a petróleumlámpát egy „*De a hétszentségit Bözsi!*” káromkodás közepette. A szép fehér lámpatest és cilindere röpítőre törött. A kiömlő petróleum szétfolyt szobánk döngölt padlóján. Égett a föld! Sikoltozás, tűzoltás! Ervin bácsi, még mielőtt nagyobb baj lett volna, segítette eloltani a tüzet. Azután, se szó, se beszéd, sarkon fordult, jobbnak látta, ha otthagy minket.

Molnár Ervin gazdag műkereskedő lett Hollandiában. Igaz, gyötrő honvágyban élte le életét. Halála előtt néhány évvel, a rendszerváltás után járt itthon és azt súgta a fülembe: *na, te gyerek, lehet, hogy az Ernőnek volt igaza, amikor dudáltam.*

A sors furcsa fintora, hogy Erzsébet húgom felnőtt korában mégis megtette azt a bizonyos utat. Bécsbe ment férjhez. Bizony temérdek víz folyt le a „Kék Dunán”, mikor már Elisabeth húgomtól meghívó levél érkezett a császárvárosból, és én is megbámultam a Kärtner Strasse arannyal zsúfolt kirakatait. Azokat a kirakatokat, amelyekről a Rugovics Tibi és a Nagy Sanyi egykor oly elragadtatással mesélt nekünk.

•••

Karácsony közeledtével lázban égett a Háklár család. Az apám Imre öccsét várta haza Pusztasomorjáról. „*Ha ezek a moeskosok betartják a szavukat, Imre bátyád leszerelhet Karácsonyra!*” – mondta nekem napjában többször is.

Pusztasomorjáról, erről a határ menti kis falucskáról annyit érdemes tudni, hogy a hegyeshalmi átkelő után legtöbbször itt lépték át akkoriban a nyugati határt. Közel volt hozzá az osztrák falu, Andau, ahol a magas templomtornyot reflektorokkal világították meg, így mutatva az utat a disszidenseknek.

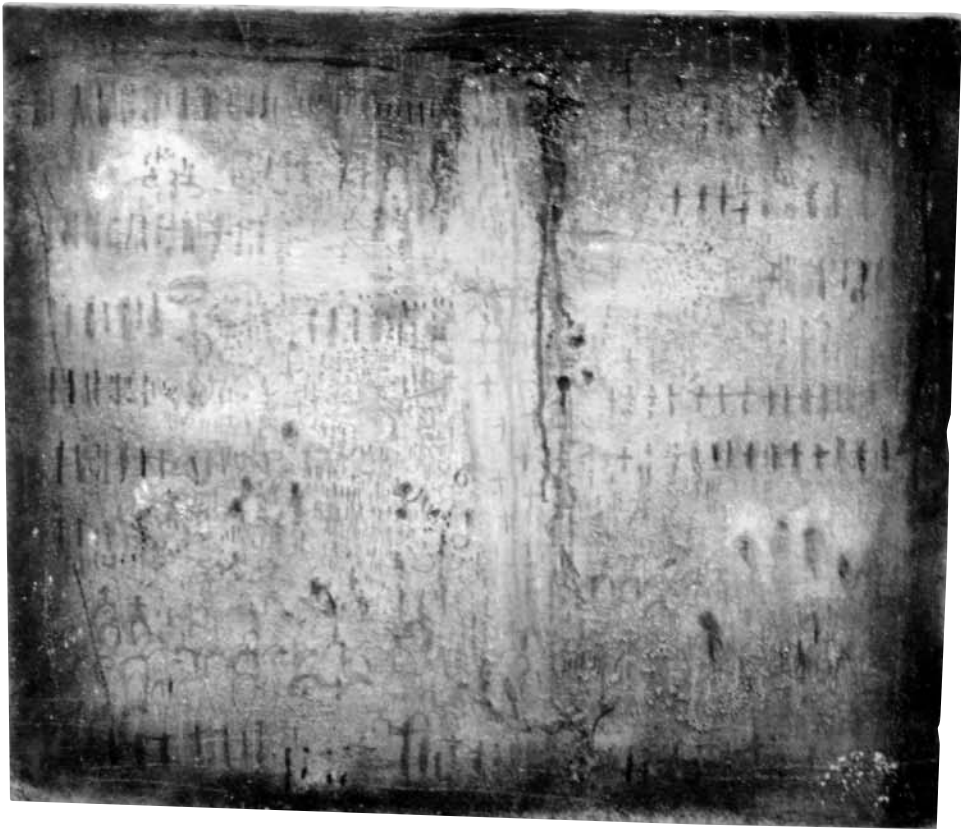
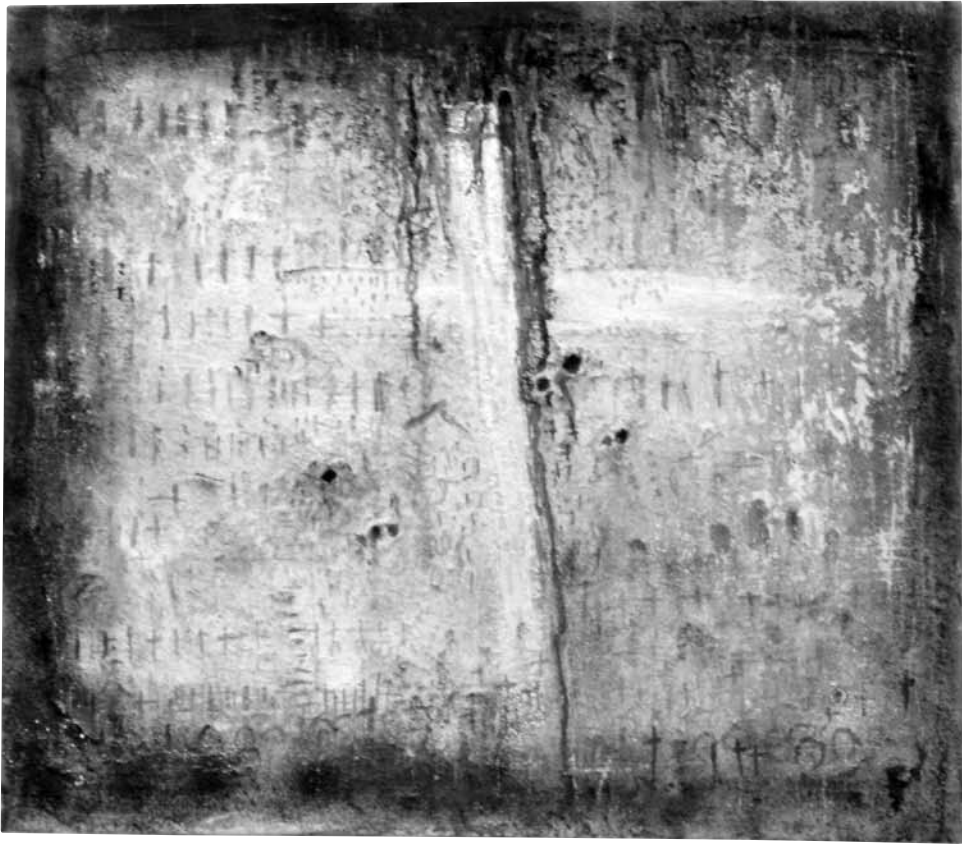
Zöld parolinos ávosként teljesített itt határvadász szolgálatot Imre bátyám. Igencsak féltette a családot, mert nem mindennapi történetek forogtak közszájon Pusztasomorjáról és általában a disszidálók rémtetteiről. A Karácsony előtti időszakban állítólag már semmitől sem riadtak vissza a disszidensek, csak hogy bármi áron átjussanak a határon. Vagy ajándékokkal halmozták el a határvadászokat, vagy erőszakosak voltak. Meséltem is a haveroknak: az én Imre bátyám igazi hős katona, olyan, mint a partizánok.

Ezekhez a rémtettekhez Imre bátyám is hozzátett egyet. Legutolsó levelében írta, egyik legjobb bajtársát leitatták, hogy utána könnyebben átvághassák a torkát. Azt is beszélték a faluban, katonatisztek járnak végig a határ menti falvakat lovas kocsival. Leölnék a határőr őrsön egy kocát, földobják a szekérre, letakarják véres lepedővel, azután a saroglyába tűzik a feliratozott táblát: „*Így jár minden disszidens disznó!*”

Szerettem ministrálni, mert a plébános úrtól mindig kaptunk valamilyen ajándékot. Ebben az esztendőben két galamb volt a járandóság. Persze ez csak azoknak járt, akik nem késtek el egyetlen hajnali miséről sem. A Katona Viktor nem kapott, emlékszem, úgy megsértődött, hogy még hittanról is kiiratkozott.

Boldogan vittem haza a jussomat, amikor a kapuban édesanyám elkiáltotta magát: „*Megjött az Imre bátyád, végleg leszerelt! Hozott neked egy gombos tangóharmonikát!*” Így úszta meg az a két galamb, nem lett belőlük finom leves, mert örömben mindkettőt elengedtem. Hadd röpjönnek szabadon!

Azóta elröpült a gombos tangóharmonika is. Csak a hangját hallom olykor itt legbelül. Halottak Napján mindig eszembe jut, amikor gyújtok egy szál gyertyát Imre bátyám sírján.



Varga György munkája